

FIGYELŐ

Kiss István (1922—1978).* Még úgy érzem, mellettem van a dékáni tanácsülésen, mint három éven át mindig, és halk szóval, de határozott hangon emeli fel szavát egy-egy kolléga vagy arra érdemes ügy érdekében. . . Még hallom, amint Karunk Ady tudományos ülészakán a költő iránti szeretettel, de a tudós szakember tárgyilagosságával és a rá jellemző kedves, enyhén dunántúli hanghordozással bemutatja az Ady-kiadások történetét, okosan és érdekesen élénk tárva a korabeli magyar társadalom képét. . . Még látom sápadt arcát, fáradt tekintetét a nyár eleji felvételi bizottsági ülésen, amikor — immár súlyos betegsége ellenére is — megjelent közöttünk, mert munka nélkül nem tudta elképzelni az életet, és mert rendet, igazságot akart ezen a nehéz területen is, mert mindenkin segíteni vágyó lelke nem tudta volna elviselni, hogy elmarad erről az életsor-sokat eldöntő vagy legalábbis jelentősen meghatározó tanácskozásról. . . És még néhány héttel ezelőtt a Munkaérdemrend arany fokozatának az átvételekor is — bár a betegség-től nagyon meggyötört, elhaló hangon — azon töprengett, hogy miként tudja meghálálni ezt az — egyébként nagyon megérdemelt — magas kitüntetést, és tervezett tovább arról, hogy mit kell — mit kellene — tennie a tanszéken, a Kar közösségében s az egyéni alkotó munkában. . .

Nem tudom, nem akarom tehát elhinni a rettenetes és megmásíthatatlan valóságot, azt, hogy Kiss István, a szinte másokért élő közösségi ember, a ritka eredményességű tanár és nevelő, a szó teljes értelmében igaz barát, nincs többé. . .; hogy a mindnyájunk által tisztelt és szeretett Kiss Pista örökre itt hagyott bennünket. . . s most már csak emlékként idézhetjük meg ritka emberi egyéniségét. . .

Pedig Kiss István azok közé a számban kisebbséget jelentő kollégák közé tartozott, akik — a szó nemes és igaz értelmében — a maga teljességében szeretik az életet. . . Ez nemcsak abban nyilvánult meg, hogy minden érdekelte, ami körülötte: a szűkebb családi körben, a munkahelyen, a pártszervezetben, társadalmunkban és az egész világ-ban történik; hogy kedvelte a baráti társaságot; hogy értette a tréfát, hanem mindenek-előtt abban, hogy fenntartás nélkül szerette az embereket, és minden körülmények kö-zött a legbátrabban kiállt igazukért, még a legnehezebb időkben is. — És az élet szere-tete mutatkozott meg abban is, hogy Kiss Istvánnak az embereken kívül a mindenkori munka töltötte ki az életét.

Pedig a sors nem volt bőkezű hozzá, nagyon sokféle teendőt bízott rá: a legnehezebb földművesmunkától a vasútépítésen át az emberek, a fiatalság neveléséig. Nem volt könnyű életút a Kiss Istváné. Mint mai társadalmunk középnemzedékéből oly sok író, költőt, tudóst, tanárt, egyszóval értelmiségit, őt is a falu, közelebbről a parasztság küldte, hogy mint a mesében a legkisebb fiú, ezer megpróbáltatáson át felküzdje magát oda, ahol sokat, többet használhat majd küldőinek. Mezőörs, a kis Győr megyei falu,

* Elhangzott a temetésén, 1978. október 25-én.

mezőgazdasági cselédsors, hét testvér a családban — ezek indítják el Kiss István életútját 1922-ben. Az elemi iskola elvégzése után kitanulja a bognármesterséget, de három hónap sem telik el, elbocsájtják, és ezután már az akkori munkássors alakítja a továbbiakat: alkalmi munkás Budapesten, a bábolnai gazdaságban és keményítőgyárban, majd katonáskodás és ismét munka, de most már szakemberként Székesfehérváron. A lényeges változást Kiss István életében is a felszabadulás hozta meg. Ott, Székesfehérváron bekapcsolódott a szakszervezeti mozgalomba, és mivel annak idején a falu azt követelte, hogy mindig tanulni, mindig dolgozni és tovább lépni, és mivel egyénisége is ezt diktálta: 1949-ben kitűnően végzi el a szakérettségit, majd 1954-ben jelesen az egyetemet, közelebbről a magyar — könyvtár szakot. Később egyik írásában — egyáltalán nem alaptalanul — így emlékezik vissza ezekre az évekre: „Amikor egyetemre kerültem, már elhatározott szándékom volt, hogy a magyar művelődéstörténettel, közelebbről az irodalom és általában a könyvekben megfogalmazott műveltséganyag, a szélesebb tömegek kapcsolatával foglalkozom. Ezért választottam a magyar nyelv és irodalom mellé a könyvtáros szakot.” És itt a koporsójánál elmondhatjuk, hogy a boldog családi fészken kívül a sors azzal ajándékozta meg, hogy sajnálatosan megszakadt életében is mindezt valóra tudta váltani. Mert — a jelenben és a múlt feltárásával egyaránt — az embereket és a legszélesebb értelemben vett közművelődést szolgálta a későbbiekben mint a SZOT, a pártközpont és a TIT munkatársa, majd pedig 1960 óta, csaknem két évtizede mint egyetemi oktató, mint tudós szakember, mint tanszékvezető és mint Karunk párttitkárja. Egyáltalán nem véletlenül alakult így ez az életpálya, amint az sem véletlen, hogy az általa vezetett tanszék is valóságos családdá vált; hogy a könyvtár szakos hallgatók mint otthonukat keresik fel ezt a helyet, aztán is, ha kikerültek az életbe; hogy Kiss István alapozta meg 1975-től az információs szakemberek posztgraduális képzését; hogy 1974-ben nemzetközi konferenciát szervezett a szocialista országok részvételével a felsőfokú könyvtáros és információs szakemberek képzéséről. Az meg egyenesen szimbolikusan tekintethető, hogy első jelentősebb dolgozata 1961-ben ilyen címmel jelent meg: *Népkönyvtárak a két világháború között* (Népművelési Értesítő II. 89—122.), és hogy 1972-ben kandidátusi dolgozatának ez volt a témája: *Az Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Részvénytársulat története és szerepe a magyar művelődésben*. Az elmúlt években ez utóbbit egészítette ki és rendezte sajtó alá, de ezt az Akadémiai Kiadónál megjelenő — minden bizonnyal — hasznos és szép kötetet már csak mi vehetjük kezünkbe — rá emlékezve.

És itt a koporsójánál önkéntelenül is az jut eszembe: megbecsültük-e, kíméltük-e eléggé Kiss Istvánt? És megbecsüljük-e, kíméljük-e az egyre csökkenő számú Kiss Istvánokat?

Felejthetetlen Barátom! Annak a kijelentésével búcsúzom Tőled az Eötvös Loránd Tudományegyetem rektora, Bölcsészettudományi Kara és a Könyvtártudományi Tanszék nevében, hogy eszményképünk voltál emberségben, és az is maradsz nekünk örökre.

Nyugodjál békében!

SZATHMÁRI ISTVÁN

Az Országos Széchényi Könyvtár és a „hungarika-program”. A Könyvtár 1977. évi tevékenységéről számot adva írhattuk le: nemzeti könyvtári funkcióink egyik legalapvetőbb ágában, a hungarika dokumentumok gyűjtésében és regisztrálásában az 1976-ban felújított munkálatok 1977 folyamán annyira előrehaladtak, hogy már felismerhetők a könyvtár tevékenységében a hungarika-program előtérbe kerülésének, az intézményen belüli nagyobb összehangoltságnak első jelei, illetve új eredményei.

Számon tartjuk és kellően becsüljük az 50-es évek kezdeményezéseit, a 60-as évek jelentős eredményeket is produkáló könyvtári erőfeszítéseit a nemzeti bibliográfiai, magyar

könyvészeti vállalkozásokban. A 70-es évek második felében beérő új elgondolásban azt tartjuk kiemelendőnek, hogy retrospektív bibliográfiai munkálataink, sőt általában nemzeti könyvtári alapműveleteink szervezésében kapcsolódhatnak az országos kutatási irányokhoz és közben — éppen a kutató és könyvtári munka természetes kapcsolatának megújulásában — könyvtári intézményünk elnyeri nemzeti könyvtárhoz méltó státuszát a kulturális és tudományos intézmények rendszerében, fokozatosan és elismerten kutatóhellyé válik.

Kedvező fejlemény ugyanis, hogy 1977-ben összhangot teremtettünk a gyarapítási osztály gyakorlatából kezdeményezett (az új könyvtári törvényerejű rendeletet már alapul vevő) hungarikum-meghatározásra irányuló törekvések, a gyűjtőköri szabályzatunkkal összefüggő munkálatok, az MTA és a KM Könyvtörténeti és Bibliográfiai Munkabizottsága által patronált hungarika-kerettern kialakítását célzó vállalkozások és a Kulturális Minisztérium — az 1977. év végén elfogadott — kutatási programjának jegyében végzett előkészületek között; sőt mindaz, amit eddig terveztünk és tettünk, amit a jövőben tenni szándékozunk, remélhetőleg most már intézményesen és kutatási programokba foglalt módon beletorkollik az Akadémia Elnöksége által tervezett kutatási főirányba, amely a „Történelmi és kulturális hagyományaink, emlékeink komplex kutatása” címet viseli.

A részletes visszatekintés és a jövő részfeladatainak meghatározása helyett néhány időpontot, dokumentumot, tanácskozást és kutatásszervezési mozzanatot idézek fel, nagyjából az események időrendjében.

Az OSZK Vezetői Tanácsa 1976 szeptemberében tárgyalta a *Külföldön fellelhető könyvtári hungarika-dokumentumok kutatásának helyzete és továbbfejlesztésének lehetőségei* c. előterjesztést, amelynek a tanácskozás utáni, 1976. október 6-i keltű változata került a Kulturális Minisztériumba, valamint az MTA és a KM Könyvtörténeti és Bibliográfiai Munkabizottsága elé. Az előterjesztés kitért a hungarika-kutatások közművelődési és tudománypolitikai megközelítésének szempontjaira, a hungarika-kutatásokra irányuló figyelem indítékaira, az Országos Széchényi Könyvtár különleges szerepére, a hungarika-dokumentumok felkutatásának helyzetére és átfogóan tárgyalta a továbbfejlesztés szempontjait, a hungarikum-meghatározás rövidített változatát, a kutatások lehetséges irányait.

Ezt az előterjesztést még 1976 októberében az MTA és a KM Könyvtörténeti és Bibliográfiai Munkabizottsága is megtárgyalta és a *Könyvtári dokumentumok magyar vonatkozásai* (Hungarikum-meghatározás) c., az OSZK szakértői által összeállított, tervezettel együtt, módosítások, kiegészítések után elfogadta. Az utóbbi dokumentum, amelynek 1977. márciusi keltezésű változata tekinthető munkaeszközünknek, a hungarikum négy kategóriáját — nyelvi, területi, személyi-intézményi, tartalmi — vezette be.

Az OSZK Vezetői Tanácsának 1976. szeptemberi ülésén született határozat a Hungarika Koordinációs Munkabizottság újjászervezéséről, amely 1976 októberében meg is kezdte működését. A HKMB a tudományos kutatás szolgálatában álló, konkrét munkát végző testület, amely az egységes elvek és gyakorlat érvényesítésével a könyvtárban folyó hungarika munkálatok tervszerűbb vitelét, koordinálását segíti elő. Jelleget tekintve tanácsadó fórum, amely fontos javaslatait intézetvezetői döntésre terjeszti elő.

Időközben a Kulturális Minisztérium kezdeményezésére, az Akadémia I. Osztálya Könyvtörténeti és Bibliográfiai Munkabizottsága tudományos orientálásával megkezdődtek a hosszabb távra szóló tervező munkálatok. A Munkabizottság külön bizottságot jelölt ki soraiból. A hat tagú munkacsoportból négyen az OSZK munkatársai voltak. Két ütemben és két részben kidolgoztuk a *Könyvtári hungarika dokumentumok bibliográfiai regisztrálásának keretterve* című, átfogó programot tartalmazó dokumentumot. Az első rész (a dokumentum kelte: 1977. április; OSZK száma: 803/1977.) a Magyarországon levő kéziratok regisztrálására vonatkozó elképzeléseket, a hazánkban keletkezett nyomtatvá-

nyok bibliográfiai számbavételét célzó programot tartalmazza. A második rész (a dokumentum kelte: 1978. március; OSZK száma: 554/1978.) a Magyarország jelenlegi határain kívül levő magyar vonatkozású kéziratok, illetve a nyomtatványok személyi-intézményi hungarikum és tartalmi hungarikum kategóriáinak regisztrálásával foglalkozik. Átfogó kép felrajzolása közben mindkét témában megvizsgáltuk: — milyen bibliográfiai (katalógus-) munkálatok történtek a múltban; — a mai feltételek mellett milyen munka elvégzése van folyamatban és mi várható; — végül javaslatokat tettünk a (hosszú távra) tervezett vállalkozásokra.

Mindkét előterjesztés — az akadémiai külön bizottság szakmunkája mellett az OSZK Hungarika Koordinációs Munkabizottsága tagjainak a véleményét is tartalmazva — az OSZK Vezetői Tanácsa, majd az MTA — KM Könyvtörténeti és Bibliográfiai Munkabizottsága üléseire került megtárgyalásra. A kerettervek mindkét fórumon kiegészítéseket kaptak, illetve megerősítést nyertek.

Tervek maradnak-e csupán a kerettervbe foglalt javaslatok és állásfoglalások? — merülhet és merül is fel a kérdés. Ha önmagukban, ha a kutatási programoktól elszigetelten kellene a megjelölt feladatokat felfogni, ha pusztán az OSZK erejére kellene hagyatkozni, ha egyszerűen csak besorolnánk az itt ránk váró teendőket a könyvtárunk előtt álló számlálhatatlan megoldásra váró munkák sorába, aligha remélhetnénk a tervek megvalósulását.

A kerettervbe foglalt célkitűzések megvalósításának realitását és távlatát a következő körülmények és tényezők adják: — az eddigi vállalkozások kötetekben realizálódó eredményei (pl. a *Régi Magyarországi Nyomtatványok I.*, a *Magyar Könyvészet* felszabadulás utáni kötetei); — a jelenleg is folyamatban levő munkálatok; — a keretterv kialakítása után közvetlenül megfogalmazott konkrét új vállalkozások és közeljövőben megindítandó munkák (pl. az ún. *RMK III.*, vagyis az 1801 előtti szerzői hungarika bibliográfiai regisztrálása); — a tárcaszintű és országos kutatási főirányokhoz kapcsolódás lehetősége; — a kiállításba helyezett, több évre folyósítandó anyagi támogatás.

Az Országos Széchényi Könyvtár öt éves (1976—1980) feladattervének kialakításakor megfogalmaztuk: az előző öt éves tervidőszak tapasztalatainak, valamint a tudományos kutatás (elsősorban a „nemzeti” tudományok komplex kutatására irányuló törekvések) többször kifejezésre juttatott igényeinek ismeretében erősíteniünk kell a nemzeti könyvtárra háruló (művelődéstörténeti és tudománytörténeti szempontú, valamint a közművelődés igényeit figyelembe vevő) hungarika-kutatásokat (gyűjtés és feltárás). A feladatterv összeállításakor a spontaneitás csökkentését célzó átfogó kutatási program kidolgozását iktattuk tervbe, amely többek között figyelembe veszi a hazai közművelődési szint, elsősorban olvasási kultúra fejlettségi állapotát.

Ezeket a célkitűzéseket akkor (1976 elején) többen némi kétkedéssel fogadták. Nem is volt kockázatmentes a célok megfogalmazása, sőt azoknak az öt éves feladattervbe iktatása. Törekvéseinket azóta a tudománypolitika és a kutatásszervezés új fejleményei igazolták. A Kulturális Minisztériumnak 1977 vége óta két kiemelt kutatási iránya van: 1. A közművelődés kutatása c. tárcaszintű kutatás és 2. A történelmi és kulturális hagyományaink, emlékeink komplex kutatása c., az MTA-val közösen tervezett főirány.

Az OSZK kutatómunkájának tervszerűségét befolyásoló, elősegítő főbb fejlemények között említendő, hogy 1977. október 11-én megalakult a Kulturális Minisztérium Tudományos Koordinációs Bizottsága.

1978. március végén az MTA Elnöksége megtárgyalta a *Történelmi és kulturális hagyományaink, emlékeink komplex kutatása* c. tervezett főirány koncepcióját. A célok és feladatok sorában megjelölve többek között a magyar történelem és kultúra tárgyi, írásos emlékeinek kutatását és gyűjtését idehaza és külföldön; forráskiadások, szaktudományi bibliográfiák, katalógusok, topográfiák készítését, archívumok létrehozását.

Abból következően, hogy a közgyűjteményeknek az itt megjelölt célok megvalósításában elodázhatatlan feladatai vannak, valamint, hogy a közművelődési kutatások anyagi bázisát is fejleszteni kell, a Minisztertanács mellett működő Tudománypolitikai Bizottság Társadalomtudományi Koordinációs Bizottsága 1978. februári ülésén megtárgyalta „A kulturális terület részére juttatott 1978. évi céltámogatás felhasználásának tervezetét”.

Kézenfekvő, hogy a „Közművelődés kutatása” c. tárcaszintű kutatások egyik fő bázisintézménye a Népművelési Intézet. De az alkalmazott kutatásokban, a közművelődés állapotának konkrét felmérésére szolgáló vizsgálatokban és a könyvtára, mint kulturális értékeket közvetítő intézményre vonatkozó kutatásokban és fejlesztő munkákban az OSZK Könyvtártudományi és Módszertani Központjának, valamint az OSZK egyéb szakrészlegeinek megvan a maga sajátos, mással nem pótolható szerepe.

Kézenfekvő az is, hogy a *Történelmi és kulturális hagyományaink, emlékeink komplex kutatása* c. tervezett kutatási főirány vonalába vágó, a könyvtári hungarika dokumentumok regisztrálását, feltárását célzó munkálatok egyik bázisintézménye, fő könyvtári kutatóhelye: az Országos Széchényi Könyvtár.

HAVASI ZOLTÁN

Az akadémiai könyvkiadás jubileuma. A Magyar Tudós Társaság megalapítását követően három esztendővel — 1828-ban — kis könyvecske jelent meg *A' Magyar Tudós Társaság alaprajza és rendszabásai* címmel: ezzel vette kezdetét az az egyre terebélyesedő akadémiai könyv-, majd később folyóirat-kiadás, amelynek 150. évfordulójáról 1978 októberében emlékezett meg a Magyar Tudományos Akadémia és az Akadémiai Kiadó. A jubileum alkalmából a Magyar Nemzeti Galériában tudományos könyvekből és periodikákból nagyszabású kiállítást is nyílt *Az európai tudományos könyv* címmel, melynek támogatására az UNESCO is vállalkozott. Meghívást kapott a kiállításra minden olyan ország, amelyik aláírta a helsinki záróokmányt, így a részt vevő 23 ország mintegy 150 kiadójától, valamint az UNESCO-tól beérkezett közel 4000 könyv, folyóirat és periodika jól reprezentálta azt az elismerést is, mellyel a világ könyvkiadása a budapesti Akadémiai Kiadó tevékenységét illeti.

A több helyiségre terjedő kiállítás központjában az akadémiai kiadói tevékenység történetét bemutató tárló-sor foglalt helyet, bennük az elmúlt 150 év kiemelkedő kiadványainak egy-egy példánya. Ma is élő sorozatok, folyóiratok, gyűjteményes kiadások első példányai mellett természetesen lehetősége nyílt az Akadémiai Kiadónak arra is, hogy olyan úttörő kezdeményezésekről is beszámoljon, melyek megjelenésükkor egyaránt szolgálták a hazai és a nemzetközi tudományos életet. A falak mentén sorakozó kiállítási polcokon részben a külföldi kiadókkal közösen megjelent akadémiai kiadványok, részben pedig a külföldi társ-kiadók reprezentatív kiadványai voltak láthatók, sőt — rendkívül helyes kezdeményezésként — hozzáférhetők a kiállítás látogatói számára. Tudósok, könyvtárosok, a könyvterjesztés szakemberei mellett a világ tudományos eredményeire kíváncsi látogatók ezrei vehették kezükbe a magyar és idegen nyelvű kiadványokat, s kapthattak kedvet (és lehetőséget) azok megrendelésére.

1978. október 18-án a Magyar Tudományos Akadémián tudományos ülésszak keretében emlékeztek meg az Akadémiai Kiadó, az akadémiai kiadói tevékenység évfordulójáról. A *150 év a tudomány szolgálatában* címet viselő előadássorozatot Szentágothai János, az MTA elnöke nyitotta meg. Hangsúlyozta annak jelentőségét, hogy az akadémiai kiadói tevékenység, különösen annak felszabadulás óta eltelt évtizedei révén váltak a világ számára is hozzáférhetővé a magyar tudósok, kutatók eredményei, melyek a nyelvi korlátok miatt, korábban elszigeteltek maradtak. Ezután az előadók az akadémiai kiadói

tevékenység különböző szektorairól adtak számot. Kosáry Domokos a társadalomtudományok különböző ágaiban indított sorozatokat, egyedi kiadványokat, dokumentumköteteket és forráskiadványokat értékelte, a nagyszabású monográfia (életrajz- és életmű-sorozatok) kiadásáról beszélt, hangsúlyozva, hogy az akadémiai kiadói tevékenység mindenkor magán viselte a kor akadémijának, végső soron a kor társadalmának jegyeit. Szabadvány Ferenc rendkívül egységes, tömör összefoglalója a természettudományok körében végzett akadémiai kiadói tevékenységet tekintette át. Kiemelte a budapesti egyetemeken működött professzorok akadémiai tevékenységének eredményeit tükröző kiadványok jelentőségét, de a nemzetközi tudományos életre nagy hatást gyakorló idegen nyelvű kiadások értékét is aláhúzta. Beszámolt arról a tapasztalatáról, hogy a világ jelentős könyvtáraiban mindenütt találkozott az Akadémiai Kiadó műhelyéből kikerült művekkel. Voit Krisztina előadása során igen elevenen foglalta össze azokat a nehézségeket, melyekkel a Magyar Tudományos Akadémia fennállása során különböző időszakokban, elsősorban azonban a XIX. század utolsó harmadában küszködött, hogy önálló kiadókkal, külső vállalkozókkal megegyezésre jusson kiadványai terjesztése ügyében. Ezt megoldani mindaddig nem tudták kielégítően, amíg 1949-ben létre nem jött a mai szervezetű Akadémiai Kiadó. Mezey László érdekes előadása voltaképpen szintén az akadémiai kiadás múltjának nehézségeiről szólt: ismertette azokat a szervezési és — főleg — anyagi problémákat, melyek sok esetben gátolták meg értékes és életképesnek induló sorozatok folyamatos megjelenését, befejezését. Adatait elsősorban a történeti, irodalomtörténeti forráskiadványok életéből merítette.

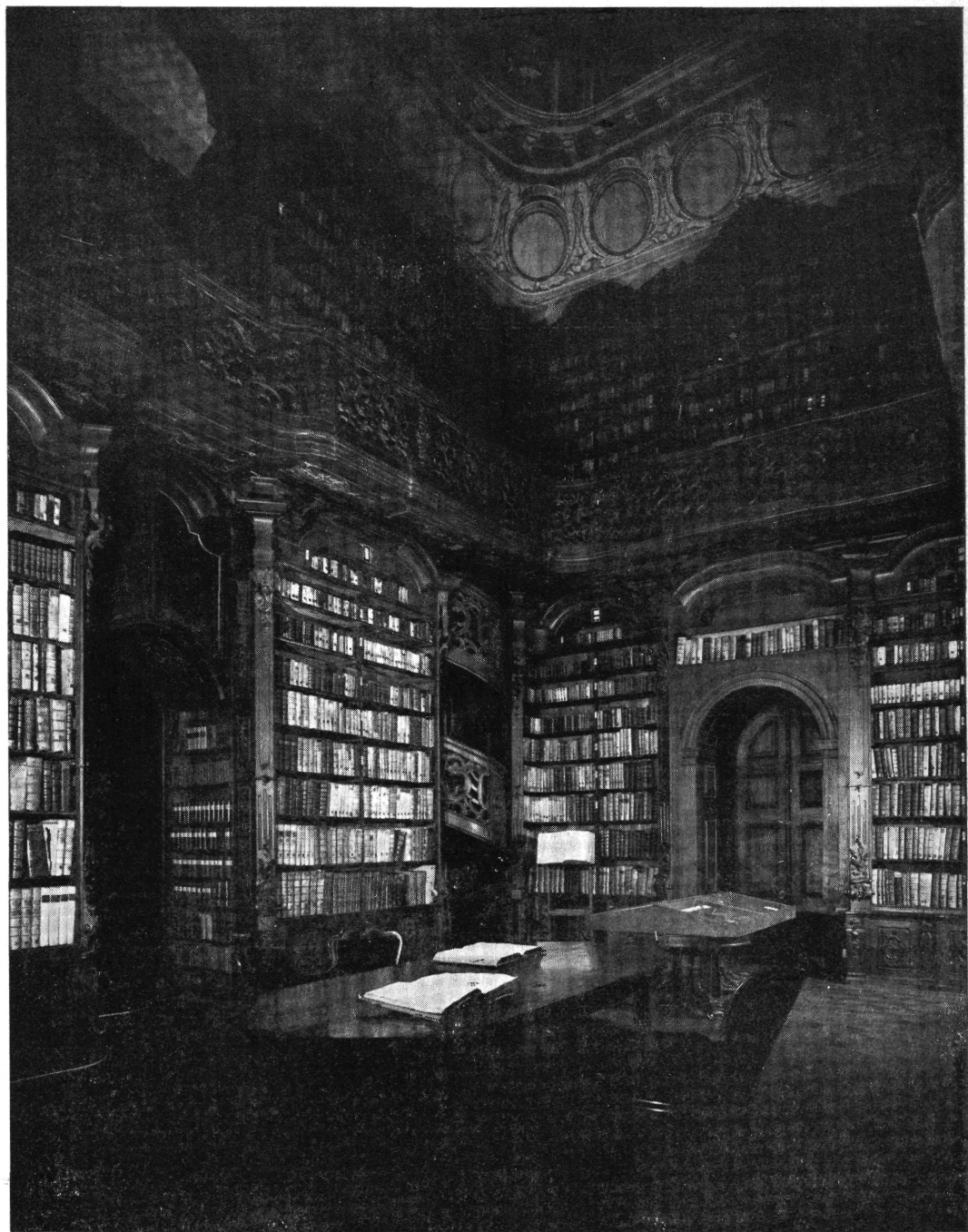
Míg ezek az előadások alapvetően a 150 éves akadémiai kiadói tevékenységnek a felszabadulás előtti történetét elemezték s csak utalásokkal fordultak az utolsó három évtized eredményeihez, Köpeczi Béla éppen a felszabadulás óta eltelt harminc esztendő eredményeit foglalta össze. Rendkívül pozitívan értékelte az Akadémiai Kiadó tevékenységét, elismerően szólt a kritikai szövegkiadások korszerű színvonaláról, a tudományos eredményeket a világ nagy nyelvein közreadó kiadványokról, az egyre szélesebb körben ismertté váló folyóiratokról, a marxista — leninista tudományos módszert hazánkban és a külföldön egyaránt megbecsülésre vívó könyvekről, de nem hallgatta el a még megoldásra váró problémákat sem, melyek elsősorban a nyomdai kapacitás függvényeként jelentkező hosszú átfutási időben mutatkoznak meg.

A nagy érdeklődéssel kísért előadássorozat Szentágothai János zárszavaival ért véget. A Magyar Tudományos Akadémia elnöke ez alkalommal nem az akadémiai kiadványok értékét emelte ki, hanem azokat a sokoldalú nehézségeket illusztrálta, melyeket az Akadémiai Kiadó munkatársai győztek le sikerrel: a belső szerkesztők, a kéziratok előkészítői és gondozói tevékenységét méltatta, amely nélkül egyetlen kiadvány sem érhetne volna el nemzetközi méretű sikerét.

A magyar akadémiai könyv- és folyóiratkiadás 150 évét feltáró kiállítás és az ünnepi alkalomból elhangzott előadások egyaránt igazolták, hogy az Akadémiai Kiadó megfelelt annak a hivatásnak, melyet a Magyar Tudós Társaság tűzött maga elé: a tudomány és irodalom eredményeinek magyar és idegen nyelven való művelését és terjesztését.

V. F.

Az Országos Széchényi Könyvtár legelső otthona. A Széchényi család Bibliotheca Hungaricája, amelyet Széchényi Ferenc 1802-ben felajánlott az ország javára, s melyet a király, I. Ferenc elfogadott, 175 esztendővel ezelőtt a pesti pálosok által épített kolostor könyvtártermében kapott először helyet. A gondolat, hogy a könyvtár ide kerüljön, a Helytartótanácsban született meg azzal az indokolással, hogy az Egyetemi Könyvtár

ezen új gyűjtemény befogadására méretei miatt alkalmatlan. Megfelelőnek látták viszont a pálosok könyvtártermét, mert úgy vélték, hogy a könyvgyűjteményt be tudja fogadni, mellette egy másik termet olvasóteremmé lehet átalakítani, sőt a könyvtárór és a segéd-személyzet számára lakást is lehet biztosítani a volt kolostor-épületben, amely ezekben az években különböző hivataloknak volt az otthona.

A Helytartótanács javaslatát az udvari kancellária helyeselte. Az államtanács szintén támogatta mind a gyűjtemény elfogadását, mind az elhelyezés javasolt módját, s végül 1802. január 23-án I. Ferenc kiadta jóváhagyó határozatát a könyvtárról. A Kancellária július 2-án értesítette Széchényi Ferencet, és felszólította, nézzen utána, vajon ő is alkalmasnak látja-e a pálosok volt könyvtártermét gyűjteménye számára, s ha változtatásokat lát szükségesnek, erről tegyen jelentést. Széchényi szeptember 5-én válaszolt, s jelezte, hogy a termet megfelelőnek találja, de az olvasóterem mellé még egy további termet igényel a gyűjtemény gyarapodó állományának a befogadására. A Helytartótanács már másnap válaszolt, miszerint a kérés érdekében intézkedett. 1802. november 25-én Széchényi be is nyújtotta Bécsben a könyvtár alapítólevelét, melyet a király másnap minden változtatás nélkül jóváhagyott és megerősített.

A következő hónapban eldőlt a könyvtár személyzetének a kérdése is. (A jelentkezők között, akik kérték Széchényitől a könyvtárőri tisztséget, Csokonai Vitéz Mihály is ott volt.)

1803. február 6-án a könyvtár órévé Miller Jakab Ferdinándot, írnokává Petrovics Ferencet nevezték ki. A terem, amelyet Széchényi a gyűjtemény számára megkapott, a kolostorépület második emeletén, az épület egyéb részeinél egy emelettel nagyobb belső magasságban, az utcai front közepén helyezkedik el.

A pálos feljegyzések szerint I. Lipót 1688. július 13-án engedélyezi a pálosoknak, hogy a nekik kijelölt pesti telken templomot és kolostort építsenek, de az építkezés csak a 20-as években tud kibontakozni. 1720-ban készen áll a kolostor ebédlője, konyhája, kamrája, és hét szobája. A templom alapkövetétele 1725. április 8-án történt. A kolostor könyvtárterme, amely egyúttal rendi tanácssteremnek is készült, 1760–1771 között épül, és nyeri el faragott polcrendszerét. A faragó, Rutschmann Antal pálos testvér 1771-ben fejezi be a munkát, s ekkor a könyvtárban ezer kötetet helyeznek el.

Általában úgy tudjuk, hogy a könyvtár mennyezete meszelt fal volt, amikor Széchényi átvette, de 1765-ből feljegyzés van arról, hogy a könyvtárban festmények vannak: éspedig a négy nyugati egyházatya, meg a tudományok génuszai ékesítenék e szerint a termet. Mivel II. József rendelete 1786. augusztus 20-ával megszüntette a pálos rendet (és elrendelte a könyvtár elszállítását az Egyetemi Könyvtárba), valószínűnek tartjuk, hogy ezek a festmények az 1786–1802 közötti 16 esztendőben tönkrementek, különben — mint az egyéb berendezések — Széchényi ezeket is megőrizte volna.

A pálosoktól hátrahagyott könyvtártermen Széchényi pusztán két módosítást végzett: pénzgyűjteménye számára a három alsó ablakmélyedésben beépítettett a faburkolatba háromszor két üvegezett, ferde polcokkal ellátott tárlót: az éremgyűjtemény került ide. A mennyezet kifestésével pedig megbízta Pietro Rivetti, itáliai származású festőt. Nem tudjuk adatszerűen, hogy Széchényi milyen programot adott a festőnek, ez utóbbi azonban azt állítja műve szignálásában, hogy „invenit et pinxit”: azaz, az invenció is tőle származik, nemcsak a kivitelezés. A festmény a hódító magyarok megjelenítése: az ég felé megnyitott, alacsony korláttal kerezett térben két angyal tartja a magyar címet és koronát. A kőkorlát oszlopain a hódító háborúk emlékeit őrző zászlók, fegyverek, páncélok kíséretében Erdély, Morvaország, Moldva, Jaz és Cumenia, Galícia, Ráma, Szerbia, Lodomeria és Bulgária címerei láthatók. 3–3 címer között 1–1 oszlopon a művészetek: a csillágaszat, építészet és geometria tudományának szimbólumai vannak. Az építészet oszlopába jegyezte be a festő: „PIETRO RIVETTI INV. ET PIN. 1803.”

E területi hódítások mellett a tudomány magyar hódítóit is meg akarta jeleníteni az a harminc portré, melyek mindegyike kb. 30 cm átmérőjű, s a terem hosszabbik két oldalán 9—9, rövidebb két oldalán 6—6 kör alakú keretbe került volna, ha a festő meg nem késik a munkával. Széchényi eredeti elgondolása ugyanis az volt, hogy 1803. augusztus 20-án adja át a termet rendeltetésének, és nyitja meg minden érdeklődő előtt a hungarica-gyűjteményt. A festő késése miatt azonban az átadásra csak 1803. dec. 8-án került sor, akkor is úgy, hogy a portrék keretei ugyan elkészültek, a keretek feletti szalagokon a nevek is ott vannak, az arcok azonban már nem kerültek megfestésre.

Az ajtóval szemben lévő címer alatt elindulva és jobbra haladva a következő neveket találjuk:

1. Petr(us) Révay, politicus.	M(ortuus) 1622.
2. Nicol(au)s Istvánffy, historic(us)	M. 1615.
3. Andr(eas) Beythe, botanic(us)	M. 1569.
(A halálzási év helytelen, hisz Beythe 1564-ben született! Pontosan nem tudjuk, mikor halt meg.)	
4. Joan(nes) Sambucus, philol(ogus)	M. 1584.
5. Fran(ciscus) Forgách, histor(icus)	M. 1568.
(A halálzási év pontatlan: 1577-ben halt meg.)	
6. Nicol(au)s Olaus, Chr(istallologus)	M. 1586.
7. Steph(anus) Werbőczy, juris(ta)	M. 1541.
8. Janus Pannonius, poeta	M. 1471.
9. Joan(nes) Raich, historic(us)	M. 1800.
(Halálzási éve: 1801.)	
10. Georg(ius) Pray, histori(cus)	M. 1801.
11. Joan(nes) Severini, ant(iquarius?)	M. 1789.
12. Maximi(lian) Hell, astro(logus)	M. 1792.
13. Dan(iel) Cornides, diplom(ata)	M. 1787.
14. Roger Boschovich, math(ematicus)	M. 1787.
15. Steph(anus) Wespri, medic(us)	M. 1799.
16. Ignatius Born, mineralogus	M. 1791.
17. Anton L. B. Baitai, orator	M. 1775.
18. David Máday, numismat(a)	M. 1774.
19. Joh. Bapt. Horváth, phys(icus)	M. 1800.
20. Carol(us) G. Reviczky, lit(erator)	M. 1793.
21. Fran(ciscus) Faludi, poe(ta)	M. 1774.
(A halálzási éve helyesen: 1779)	
22. Balth(asar) Kerchelich, his(toricus)	M. 1771.
(A halálzási év itt is pontatlan: meghalt 1778-ban)	
23. Math(ias) Bél, geograph(us)	M. 1749.
24. David Czwittinger, litt(erator)	M. 1717.
(A halálzási év helyesen: 1743)	
25. Fran(ciscus) Páriz Pápai, gram(maticus)	M. 1716.
26. Gabr(iel) Hevenessy, asceta	M. 1715.
27. Ladisl(au)s G. Haller, philol(ogus)	M. 1707.
28. Steph(anus) Gyöngyösi, poe(ta) ung(arus)	M. 1704.
29. Wolfg(ang) Bethlen, histor(icus)	M. 1679.
30. Pet(rus) Pázmány, theologus	M. 1637.

(A zárójelben lévő szótágak a szerző kiegészítései!)

1970-ben sajnálatos módon a mennyezeti boltozat beázott, és a baloldali angyalnál kb. egy negyed négyzetméternyi felületről lehullott a festés; épp azon a részen, ahol a Széchényi Ferencet megörökítő felirat szerepelt. Minden valószínűség szerint az angyal kezében lévő írott tekercsen volt az a felirat, amelyet a királynak felterjesztett kérvényben javasolt Széchényi:

„Francisco II. Caes. Aug. Hung. Rege. Joseph Archid. Austriae Prorege. Bibliotheca Hungarica Familiae Comitum Széchényi: Patriae sacra. Anno 1802.”

Műemlékvédelmünknek igazán fontos lenne figyelni erre a romlásnak indult festményre, amely apránként, de folyamatosan pereg le.

A Széchényi-féle gyűjtemény 1807-ig volt a pálosok házában. Ekkor, mivel 1805-ben I. Ferenc megalapította a Pesti Központi Papnevelő Intézetet, és a pálosok volt házát odaajándékozta ennek az intézménynek, a rektor, Baernkopf Ignác sürgetésére Széchényi gyűjteménye kikerült a házból.

A könyvtárat újra berendezték, most már a teológusok számára azzal a könyvvállománnyal, amely ma is itt található, s amely a könyvtárvezetővel megbeszélte időpontokban megtekinthető. A könyvek nagy hányada régi, hisz 1500 és 1800 közötti nyomtatványok teszik ki az egész könyvtár 90%-át.

Az ún. Pálos Könyvtár ma két teremből áll. A régi pálos-terem tartalmazza a teológiai könyvvállomány értékesebb részét: 17 ősnymtatványt, kb. három-négyezer antiqua kötetet, s mintegy száz darab hungaricát. Mivel ezt a könyvtárat a múlt század elején a teológiai oktatás kézikönyvtárának szánták, kéziratok és középkori kódexek nem szerepelnek a gyűjteményben. A pálos-terem 13 870 művet tartalmaz 7000 kötetben, melyek között 19. vagy 20. századi nyomtatvány egyáltalán nem található. A könyvtár másik terme, melyet a Széchényi-féle könyvtár olvasótermének szántak, ma a feldolgozó munka színtere. Az itteni könyvvállomány, mely jórészt hagyatéki alapon keletkezett, szintén 7000 kötetet tesz ki. Ezt a termet 1870 körül rendezték be a 19. század teológiai irodalmával. Kötetei között akadnak magyarországi nyomtatványok is, bár magyar nyelvű munka igazán ritka: itt is a latin dominál.

VÁRHIDI KLÁRA